

Szabó Márta

A magyarlapádi házassági anyakönyvek

I. Bevezetés

Dolgozatomban a magyarlapádi házassági anyakönyveket vizsgálom elsősorban, de emellett a keresztelési és temetési anyakönyvek vizsgálata is helyet kap (a természetes szaporulat felvázolása érdekében). A vizsgált időszak 1772–2002, de ebből sajnos az 1858–1874 közötti anyakönyvezés hiányzik, tehát közel két és negyed század házasságra vonatkozó adatait gyűjtöttem össze, és elemeztem.

A Gyulafehérvári Állami Levéltárban két anyakönyvet találtam Magyarlapádra vonatkozóan. Az első kötet „külső” felosztása: 1859–1873 keresztelési, 1860–1873 házassági, 1856–1873 temetési anyakönyvek, de ez megtévesztő. Elsősorban azért, mert a „belső” felosztásban a korábbi évek (1772–1858) adatait is feljegyezték, de ezek csak kéziratos formában vannak meg, illetve a „külső” felosztásban azokat az éveket is feltüntették, amelyek tulajdonképpen hiányoznak (1858–1873). A második kötet megoszlása: 1874–1898 keresztelési, 1874–1898 házassági, 1874–1898 temetési anyakönyv.

A magyarlapádi református parókián három anyakönyvet találtam, ezek megoszlása: 1899–1920 keresztelési, 1899–1926 házassági, 1899–1933 temetési anyakönyv a IV. kötetben, 1920–1967 keresztelési, 1927–1967 házassági, 1934–1968 temetési anyakönyv az V. kötetben, 1968 keresztelési, 1972 házassági, 1969 temetési anyakönyv a VI. kötetben.

Az anyakönyvek vizsgálati módszerei a nominatív és nem-nominatív módszer, ezek közül az utóbbit használtam, tehát a nevek vizsgálatát teljesen mellőztem elemzéseimben. A népességtörténeti kutatások legkorábbi forrásai a temetőfeltárások, hagyományos forrásai a népszámlálások és népességösszeírások, ezen kívül fontos a családrekonstrukciós módszer. Megemlíthető a princetoni vizsgálat: ebben az európai országok többségére vonatkozó területi

(megyei stb.) termékenységi adatok alapján vizsgálták a demográfiai átmenet összefüggését a gazdasági és társadalmi változásokkal.¹

Az anyakönyvek a társadalomnéprajz elengedhetetlen forrásai, a XIX. században talán a legteljesebben dokumentálják egy-egy település társadalmi életét. A demográfiai adatokon kívül számos más információt is tartalmaznak (bejegyzések a település és gyülekezet történetéből, templomépítés, papok és konfirmandusok neve, ekleziatikövetés), így gyakran a település krónikájául is szolgálnak.

Az anyakönyvezés kezdete a XVI. század elejére tehető. Azért kezdeményezték, hogy elkerüljék a vérrokonházasságot és a többnejűséget, de elősegítette a házasságkötés törvényességének betartását is. Az anyakönyvezés kötelezővé tétele Pázmány Péter nevéhez fűződik, aki 1625-ben az V. Pál pápa által kiadott római szertartáskat vezette be.²

Magyarországon az első országos népszámlálás II. József idején volt (1784-től 1787-ig), 1870-től kezdve rendszeresen, majdnem tízévenként. A hivatalos statisztika megindulása előtti 200 évben (XVII. század végétől az 1870-es évekig) az esketési, keresztelési és temetési anyakönyvek a legnagyobb és legrészletesebb adatforrások. A tridentini zsinat írta elő minden római katolikus egyházközség számára ezeknek az anyakönyveknek a vezetését.³

A házasságkötések anyakönyvezésén kívül a keresztelesek bejegyzésének is nagy szerepe volt a birtokjog érvényesítése szempontjából (csak törvényes házasságból született gyermek örökölhethet), ez később az állam szempontjából is fontos volt, mert felhasználhatták a férfi lakosság besorozásakor. A legkevesebb érdek talán az elhalálozások nyilvántartásához fűződött, de ezek a bejegyzések is nagyon sok érdekes információt tartalmaznak a halál okairól, ezek gyakoriságáról, járványokról, gyermekhalandóságról stb. Habár az anyakönyvvezetés a XVI. század elejére nyúlik vissza, a korai anyakönyveket nem rendszeresen vezették, sok bennük a hiányosság, az adatok csak hozzávetőlegesek. Kezdetben a

¹ Andorka 1988. 14.

² Örsi 1998. 169.

³ Andorka 1988. 11.

keresztelési, házassági és halálozási anyakönyvek nem voltak különválasztva, tulajdonképpen a lelképásztorra volt bízva, hogy milyen adatokat jegyez le. Az előre nyomtatott, rovatolt anyakönyvek a XIX. század közepén váltak általánossá. 1895-ben „vezették be Magyarországon a polgári házasságkötést és az állami anyakönyvezést”.⁴

A rovatolt házassági anyakönyvek fejléce a következőképpen oszlik meg: az első rovat a Folyó szám, amely sorrendben a házasságok számát jelzi. Ezt követi a Völegény és menyasszony: *neve és polgári állása*⁵; *vallása*⁶; *életkora*⁷; *állása* (nőtlen/hajadon, özvegy, törvényesen elvált)⁸ és *szüleinek neve és polgári állása*⁹. A harmadik rovat a Tanúk neve és polgári állása, amit nem használtam fel kutatásomban, a negyedik az Összeeskötő lelkész, ami a „pápváltások” nyomon követését segíti elő. Az ötödik Kihirdetettek-e vagy felmentvényezettettek a hirdetéstől vagy valami akadálytól?: a házasulandók családi állapotával, illetve más külső körülményekkel függ össze. Az utolsó, a Jegyzetek: reverzálisok, eklézsiakövetések bejegyzését tartalmazza.

A rovatolt anyakönyvek megjelenése előtt a lelkész belátására volt bízva, hogy milyen adatokat jegyez fel az egyes eseményekkel kapcsolatban, így nem lehet következetesen végigvezetni minden adatot. A nyomtatott anyakönyvek bevezetésével minden kereszteléshez, esketéshez, temetéshez ugyanazokat a típusú adatokat kellett bejegyezni, így rendszerszerűbb lett, de egyúttal korlát is, mert megvonta azt a lehetőséget, hogy más jellegű információ is feljegyzésre kerüljön. Ilyen esetben a „Jegyzet” rovatba egy hosszabb feljegyzés is kerülhetett, vagy külön „Eklézsiakövetési dosszié”-t is vezethettek (erről a későbbiekben). Az anyakönyvek fogyatékos-

⁴ Örsi 1998. 170.

⁵ A nem-nominatív módszer miatt a név nem releváns dolgozatomban, a foglalkozásra sem terjedt ki a vizsgálat, így ezt a rovatot sem használtam fel.

⁶ Támponat az etnikai, illetve a félekezeti endogám és exogám házasságok vizsgálatához.

⁷ Általa kiszámítható a házasulandók átlagos életkora (érdekesek a kivételek is).

⁸ Felhasználtam a házasságok családi állapot szerinti csoportosításához.

⁹ Annyiban használtam fel, amennyiben nem volt egyértelmű a házasfelek etnikuma (elmagyarosított) név és vallás alapján.

sága még, hogy nem derül ki lokális exogám házasságok esetén, hogy az ifjú pár hová telepedik le. A beköltözések nyilvánvalóbbak, de a kiköltözés már nem jelenik meg egyértelműen.

A népeśség-történeti kutatások egyik lényeges forrása a *családrekonzitúciós vizsgálat*. Ennek lényege, hogy az egy családra vonatkozó adatokat összegyűjtik az anyakönyvekből és az így kapott családtörténetből különféle demográfiai arányszámokat tudnak kiszámítani. Az adatfeldolgozásra két lehetőség van: az általánosan elterjedt módszer, amikor egy-egy kiválasztott anyakönyvet dolgoznak fel, illetve nagyobb számú anyakönyvekből kiválaszthatják a családoknak egy mintáját, és csak ezeknek adatait gyűjtik össze feldolgozás céljára.¹⁰ A családrekonzitúciós módszert Louis Henry dolgozta ki az 1950-es években (a genfi kálvinista polgárság demográfiai történetét vizsgálta és a születéskorlátozás hirtelen elterjedésének jeleit mutatta ki a XVII. század második felében kötött házasságokban). Magyarországon Kováts Zoltán és Cs. Tóth Péter (1962) végezték az első családrekonzitúciót Csurgó kiválasztott családjai körében.¹¹

Az anyakönyvek a demográfiai adatokon (házasságkötések, keresztelések és halálozások adatain) kívül olyan információkat is tartalmaznak, amelyek a falu társadalmára, az itt végbemenő folyamatokra, mobilitásra, ennek okaira és következményeire vonatkoznak.

A kutatásom tulajdonképpen arra keresi a választ, hogyan maradhatott meg Magyarlapád közössége magyarnak és reformátusnak a szórványosodó Dél-Erdélyben, hogyan tudott ellenállni a külső hatásoknak, az asszimilációnak, az elrománosodásnak, az előregeedésnek, hogyan tudta integrálni a „deviáns” eseteket. E kérdés megválaszolásának elengedhetetlen feltétele az anyakönyvek vizsgálata.

¹⁰ Andorka 1988. 13.

¹¹ Uo. 1988. 15, 17.

II. Helytörténeti adatok

Alsó-Fehér vármegye vagy Fehér megye (lat. Comitatus Albensis Inferior, ném. Die Untere Weissenbürger Gespanschaft) nevét Gyulafehérvártól (Alba Iulia) kapta.¹²

Az erdélyi Fehérvármegye a XI–XII. században az Erdélyi-menedence egész déli részére kiterjedt, mintegy hat 1918 előtti vármegyét (Alsó-Fehér, Brassó, Fogaras, Háromszék, Nagykovács, Szeben vármegye) foglalt magába. Az országrésznyi „vármegye” egykori méretei megmutatkoznak az 1876 előtti közigazgatási beosztáson: Erdély délkeleti részébe, a székely és szász területek közé ékelődtek Felső-Fehér megye szigetszerű darabkái – az egykori hatalmas erdélyi Fehérvármegye maradványai. Az Erdélyi Fehérvármegyét csak 1775-ben osztották meg olyan formán, hogy a Maros-menedecében levő összefüggő tömbje Gyulafehérvár székhellyel Alsó-Fehérmegyévé, a Küküllő és az Olt vízvidékhez tartozó darabjai pedig Erzsébetváros székhellyel Felső-Fehérmegyévé alakultak.¹³

Iczkovits Emma szerint a középkori erdélyi Fehér megye két különböző jellegű részre oszlott. Nyugati része körülbelül a mai Alsó-Fehér megye területén helyezhető el, s az egész középkoron át mint Fehér megye szerepelt. A másik, a keleti rész, akkor, amikor már oklevelek szólnak róla, nem összefüggő területen feküdt, hanem elszórt szigetek alakjában húzódott végig Erdélynek a Nagykovácstól délre eső részén, a mai Nagykovács, Szeben, Fogaras, Brassó, Háromszék megyék, illetve az ezeknek megfelelő szász és székely székek földjén. A régi erdélyi Fehér megye 1775-ben történt két részre osztásakor a nyugati rész az Alsó-Fehér, a keleti rész a Felső-Fehér elnevezést kapta. Az 1876-os közigazgatási rendezés során Felső-Fehér megye megszűnt, s belőle a fent említett vármegyék területét kerekítették ki. Ekkor kapta Alsó-Fehér vármegye is mai alakját.¹⁴

Ugyancsak az általános leíráshoz tartozik, hogy „a földek között hegyek dús legelőkkel, kevesebb erdővel, bőséges szőlősök-

¹² Benkő 1999. 163.

¹³ Györfly 1987. 97.

¹⁴ Iczkovits 1939. 1.

kel, halakkal és gyümölcsfákkal növelik a táj vonzását. (...) A völgyek Erdély híres folyóit bocsátják alá: a Marost, Küküllőt, Om-polyt meg kisebb patakokat, s más előnyökön kívül pikkelyes halakkal látják el a lakosokat”¹⁵, „a vármegye lakosai magyarok, románok, szászok, németek (mint városlakók); bolgárok, kevés zsidó, elég cigány, a magyar nemesség meglehetősen népes”¹⁶

Magyarlapád Fehér megyében, Nagyenyedtől 10 km-re, a Nagyenyed–Szárzavám felé vezető út mindkét szárnyán, Csombord (és Magyarbagó), valamint Asszonynépe között, a Várhegy alatt elterülő völgyben fekszik: a „Várhegy”, a „Káposztás-vár” és a Telek hídja között levő területen. Kis patakja a szomszédos falvak (Asszonynépe, Fugad, Vadverem, Magyarbecse) vizeit, valamint Magyarlapád nagy kiterjedésű határának vizeit fogadja magába, hogy aztán, mint névtelen magyarlapádi patak, még felvegye Magyarbagó és Csombord vizeit és a kanyargó Marosba ömöljön.¹⁷

Benkő József feljegyzései szerint báró Alvinczinak és más örökösöknek a tulajdona. Az 1678. október 3-i országgyűlési dekrétum szerint a falu egy részét méltóságos néhai Béli Pál uralta.¹⁸ Györffy György feljegyzéseiben a bakonybéli monostornak a régi adományokat összeíró XVI. századi registruma szerint Gizella királyné adta a béli apátságnak, melyet I. István 1038 előtt alapított. Hajdani királynéi birtoklást igazol a felette elterülő Asszonynépe (tulajdonképpen 'királyné népe') neve. Egy 1296-os oklevélből kiderül, hogy Lapád és Bagó már a budai káptalan birtoka volt, amikor a szentkirályi nemesek zaklatták birtokában a prépostságot. 1316 előtt a Damján nembeli (de genere Damyan) Buken fia Péter ispán felét elfoglalta s építkezett rajta. 1316-ban írásba foglalták, hogy az egész birtok a budai káptalané, Péter felét köteles visszaadni a káptalannak.¹⁹

Iczkovits feljegyzései szerint a birtokosok: 1291-ben a budai káptalan, 1317-ben Buken fiai Damyan nevű Nógrád megyei birto

¹⁵ Benkő 1999. 164.

¹⁶ Uo. 167.

¹⁷ Molnár 1997. 7.

¹⁸ Benkő 1999. 229.

¹⁹ Györffy 1987. 171.

kukért elcserélik a káptalannal. Ezek a nemesek a Kácsik nemzetség Széchenyi ágához tartoztak. 1357-ben az erdélyi püspök birtokolta, 1469-ben a kendhidai Balád család tulajdona.²⁰ Lapád a Maros bal partján fekvő, korai keletkezésű Lapád népeinek áttelepülése folytán keletkezhetett, mert 1345-ben itt is Kácsik nembeli Szécsényi Tamás országbíró volt birtokos, aki családjával együtt kezében tartotta a másik Lapádot is.²¹

A 'Lapád' helységnevén lapuval benőtt helyre utal, a 'Magyar' előtag a község nemzetiségével kapcsolatos. Középkori katolikus lakossága a reformáció idején református hitre tért át, s azóta is elemnyésző a más vallású családok száma a helységben.²² Nevének változatai:

1202–1203:	Villa Lapad
1733:	Magyar Lopád
1760–1762:	Magyar Lapád
1808:	Lopádea unguraszká
1850:	Lepágye
1854:	Magyar Lapád, Lăpadiea ²³
1698:	Magar Lapad
1713:	Magar-lapád
1846:	Magyar Lapád
1911:	Magyarlapád

Mai hivatalos román neve Lopadea Nouă.²⁴

Magyarlapád jelenleg községközpont. A gyerekek magyar nyelvű óvodába, elemi és általános iskolába járhatnak, a továbbtanulás lehetőségét főleg a nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégium nyújtja, de végezhetnek szakliceumot, szakiskolát is. Egyre bővül a valamilyen felsőbb képzésben részt vettek köre.²⁵ A lakosság fő foglalkozása régebben a földművelés, állattenyésztés, szőlőtermesztés volt (Magyarlapád híres bortermő vidék), az iparosítással azonban sokan vállalták az igazást a nagyenyedi fémipari üzem-

²⁰ Iczkovits 1939. 58.

²¹ Uo. 16–17.

²² Turzai 1995. 9.

²³ Suciú é. n. 362.

²⁴ Molnár 1999. 7.

²⁵ Az oktatásról bővebben lásd Molnár 1999. 58–83.

be. A '90-es fordulat után megjelentek a vállalkozások, de a földek visszanyerésével ismét a gazdálkodás a lakosság fő tevékenysége.

Mint minden más településre, Magyarlapádra is hatottak a külső tényezők, nem zárkózott el a technika a fejlődés vívmányaitól, de a hatások nem voltak annyira erőteljesek, hogy gyökeres változásokat eredményezzenek a falunak akár a demográfiai, akár az etnikai vagy a felekezeti képén. A XXI. század digitális világában Magyarlapádon helyet kap a tudatos hagyományörzés, a tradicionális életvilágnak még súlya van, itt élő szokásvilággal találkozhatunk a mai napig. Bármelyik életterületet vizsgálánánk, megtalálhatóak bennük a még tradicionálisnak nevezhető elemek. Ezt elősegítik a tánc táborok, egyéb népi tevékenységeket felelevenítő események, a Pirospántlikás együttes, a népdalok, népballadák éltetése, a népszokások megtartása, működtetése.

III. Az anyakönyvi adatok feldolgozása

1. A természetes szaporulat

A keresztelési és elhalálozási anyakönyveket a természetes szaporulat vizsgálata érdekében használtam fel. 1772-től 1828-ig a bejegyzések nagyon pontatlanok, ezért az adatokat csak hozzávetőlegesen lehet felhasználni. A kézirat sokszor olvashatatlan volt az összefolyt tinta miatt, de gyakran előfordult, hogy a lapszél leszakadozott és mindössze a bejegyzés fele maradt meg. Ebben az időszakban semmiféle rendszerszerűség nem volt a feljegyzésekben. Az 1828. év második felétől a lelkipásztor saját kezűleg vonalazta meg az anyakönyvet, ekkor még mindig nem jelentek meg az előre nyomtatott, rovatolt példányok. A kezdeti feljegyzések ilyen jellegűek:

„Nomina Natorum in Aõ 1772

Kelemen Jánosnak kereszteltem Anna nevű lányát 22dik Decembris”.

Habár a nyomtatott anyakönyvek a XIX. század közepén váltak általánossá, a gyulafehérvári állami levéltárban levő anyakönyvi feljegyzések 1858-tól 1874-ig teljesen hiányoznak (nem lehet tudni, hogy papi mulasztás, vagy milyen más ok miatt veszett nyomuk), így rovatoltan csak 1874-től vannak meg. Az 1772–1585-ös időszakból csak a keresztelesek számát írtam ki évenként (ugyan-

így az elhalálozási adatokat is), 1874-től már összetettebb táblázatot készíthettem a fejléc segítségével.

Mit tartalmaz a fejléc? Az első rovat a Sorszám: a keresztelesek számát jelöli. A második Éve és napja a születésnek/a keresztelelésnek: a pontos datálás miatt lényeges. A következő A megkereszteltnek keresztneve: *Házasságból/ Házasságon kívüli*: nagyon fontos például a birtokjog érvényesítése szempontjából, *Fű/Lány*: a nemek szerinti megoszlás, névgyakoriság vizsgálata végezhető el ez alapján.

A szülők neve, vallása, rangja: az alkalmazott módszer miatt nem releváns, a Szülők lakhelye, házszám: a pontos beazonosítás érdekében van feltüntetve. A Keresztszülők neve és rangja alapján vizsgálható a rokonsági hálózat, de ezt nem használtam fel dolgozatomban. A Keresztelő lelkész rovat nyomán megfigyelhetőek a papváltások. A Bába: fontos szerepe volt hajdanán, később felváltja a kórház, a szülésznő. Az utolsó rovat, a Jegyzés: gyakori az elhalálozás bejegyzése vagy egyebek.

Az 1874–1898-as összesített táblázat szerint:

Kereszteltek száma összesen: 888

Elhalálozottak száma összesen: 645

Törvényes házasságból: 411 fiú/395 lány. Férfi: 334/Nő: 311

Házasságon kívüli: 44 fiú/38 lány

Elhalálozottak:

0–5 év: 347

6–10 év: 42

11–30 év: 50

31–50 év: 67

51 év <: 139

E táblázat szerint 24 év alatt Magyarlapád lakossága 243 fővel gyarapodott, ez a természetes szaporulat. 13-mal több férfi halt meg, mint nő, de meglepő a csecsemő- vagy gyermekhalandóság: 645 főből 347 az 5 év alatti, (53,79%) 42 a 6–10 év közötti (6,51%). Ebben az időszakban a kisgyermekesek főleg a járványoknak estek áldozatul:

1882: 28 keresztelt, 45 elhalálozott, –17 a különbözet (vérhas)

1891: 44 keresztelt, 33 elhalálozott, 11 a különbözet (vérhas)

1892: 36 keresztelt, 70 elhalálozott, –34 a különbözet (himlő, diftéria)

1896: 40 keresztelt, 50 elhalálozott, –10 a különbözet (gyermekaszály, torokgyík).

1874–1898 között a halálokok megnevezése: torok/tüdőlob, vízkor, végelgyengülés, fő eldagadás, fekély, himlő, szélhűdés, vérhas, rák, tífusz, lábdaganat, diftéria, mocsárláz, gyermekaszály, torokgyík, tüdőgümőkór, vörheny, koraszülés (beteg születés), természetes halál. Természetellenes, erőszakos halálra kevés példa volt: agyonütetett (34 éves), véletlen halál (10 éves), agyonnyomta a föld (43 éves). A nyomtatott anyakönyvek megjelenése előtt a bejegyzések pontatlanok, a halálokok nagyon ritkán vannak feltüntetve, a datálás sem rendszerszerű, kimarad sokszor, gyakrabban csak a név van feljegyezve és ritkábban az életkor.

Év	Kereszteltek	Elhalálozottak	Különbözet
1772–1858	1546	1158	388
1874–1898	888	645	243
Összesen	2434	1803	631

Az **1772–1858** közötti időszakban 388 lélekkel szaporodott Magyarlapád lakossága, de a korai anyakönyvek feljegyzései pontatlanok, ezért csak megfelelő forráskritikával használhatók fel, és óvatosan kell bánni a belőlük levont következtetésekkel. A korai években, 1772-től a feljegyzésekben kevés a bejegyzett keresztelés, elhalálozás. Nem valószínű, hogy akkor olyan alacsony lett volna a kereszteltek száma, vagy az elhalálozottaké, s a következőkben annyira megugrott volna a számuk. Ezt inkább a pontatlan feljegyzési „rendszer” számlájára írnám. Ebben az időszakban a legkiemelkedőbb esemény az 1848-as forradalom, 1849-ben a kereszteltek száma 26, az elhalálozottaké 87, a különbözet –61. A szabadságharcot megelőző években a legnagyobb fogyás –14 (1831-ben), –10 1841-ben, 1853-ban pedig –25. Ezeket az éveket leszámítva inkább növekedésről beszélhetünk, tehát jól bizonyítják az anyakönyvek, hogy a pusztítások, járványok ellenére a település életképes.

Év	Kereszteltek száma	Elhalálozottak száma	Különbözet
1899–1950	1773	1202	571
1951–2002	869	690	179
Összesen	2642	1892	750

Az **1899–1950** közötti időszakban 571 a természetes szaporulat. E periódusban lezajlott mindkét világháború, az események mégsem tizedelték meg a lakosságot. 1915-ben -17 , 1918-ban -36 a különbség a spanyoljárvány miatt, 1945-ben pedig -7 . Az 1951–2002-es időszakban pozitív növekedés figyelhető meg a lakosság körében, a '90-es évek után azonban változik az arány, ekkor már jelentős apadás kezdődik: 1994: -14 , 1995: -17 , 1997: -17 , 1998: -6 , 2000: -10 , 2001: -6 .

Az utóbbi évtizedben bizonyos fokú népességcsökkenéssel számolhatunk, de ez nem értelmezendő intő jelként. Nincs szó arról, hogy Magyarlapád lakossága kiveszőfélben lenne, nincs szó a közösség kiüregedéséről. Ez általános erdélyi jellemvonás a '90-es évektől kezdődően. A megfelelő anyagi háttér nélkül kevesen vállalnak több gyereket, sőt, gyakori az egykezés. Napjainkban nem magas a gyermekhalandóság, a korszerű technika olykor csodákra képes. Sokkal inkább a gyermekvállalással van gond. Egy, legfeljebb két gyereknek még lehet biztosítani egy egészséges környezetet, iskoláztatást, „útnak lehet indítani” – ahogy mondják. De egy fiatal jövője nem előrelátható, nagyon sokszor kilátástalan. És akkor megkezdődhet egy újabb kivándorlási hullám. Az általam vizsgált időszak nagy részében népességnövekedést figyelhetünk meg a szabadságharc, két világháború, kollektivizálás, kommunizmus, erőszakos asszimiláció, elrománosítás (-sodás) ellenére. A gyökeres változás a '90-es években következik be. Egy évtizednyi fordulat még nem eredményez olyan nagymértékű változást a közel két és negyedszázadnyi időszakhoz viszonyítva, de ha ez a tendencia fel erősödik, és állandó jellegűvé válik, akkor már komoly odafigyelést igényel. Ez nem negatív jóslat a magyarlapádi közösség számára, hiszen a jövőt nem áll módomban „megjósolni”, mindössze egy előrevetítés, amit a vizsgálat alapján kimutathatok.

Varga E. Árpád²⁶ adatai szerint:

Év	Össz.	Ro- mán	Ma- gyar	Né- met	Egyéb	Zsi- dó	Ci- gány	Uk- rán	Szerb	Szlo- vák
1850n	620	40	558	–	22	–	22	.	.	.
1880a	756	30	703	1	22	.	.	–	–	–
1890a	867	40	812	–	15	.	.	–	–	–
1900a	899	34	856	–	9	.	.	–	–	–
1910a	1082*	34	1032	1	15	.	.	–	–	–
1920n	1110	36	1074	–	–	–	.	.	.	.
1930n	1048	40	978	–	30	6	24	–	–	–
1941n	989	25	930	–	34	.	.	.	.	.
1966n	1151	39	1111	–	1	–	–	–	–	–
1977n	1194	30	1164	–	–	–	–	–	–	–
1992n	1132	18	1114	–	–	–	–	–	–	–

*– állami gyermekmenhelyi gyermekek növelték meg a számot

a – anyanyelv, n – nemzetiség, . – nincs adat

2. A házassági anyakönyvek vizsgálata

2.1. Endogám és exogám házasságok

Az endogámia és exogámia szempontjából azt vizsgáltam, hogy milyen arányban házasodtak a magyarlapádi lakosok falun belül vagy kívül (lokális), ugyanazon vallásúakkal, tehát reformátusokkal (felekezeti), ugyanolyan etnikumúakkal, tehát magyarokkal (etnikai). Magyarlapád lakossága 1051 lélekből állt a 2002-s népszámlálás szerint (a gyulafehérvári Statisztikai Hivatal adata, de ez még nem hivatalos közlemény), ebből 1013 magyar, 33 román, 5 cigány. Felekezet szempontjából 1008 református, 7 római katolikus, 36 ortodox. A nemek szerinti megoszlás: 526 férfi, 525 nő. A reformáció idején a katolikus vallású település áttért a református vallásra, és azóta is őrzi etnikai és felekezeti szerkezetét. Elenyésző a más etnikumúak, más vallásúak száma.

A bevezetőben megjelöltem kutatásom vezérelvét, azt a kérdést, amelyre az egész vizsgálat során kerestem a választ és a bizonyítékokat: hogyan maradt meg Magyarlapád annyi éven keresztül

²⁶ Varga E. 2001. 193.

magyarnak és reformátusnak annak ellenére, hogy szórványvidék, hogy igencsak ki van téve a román hatásnak. Hogyan tudott ellenállni olyan külső tényezőknek, mint az asszimiláció, elrománosodás, előregedés, ahogy ezt a környékbeli falvak esete is igazolja: Asszonynépe hajdanán magyar település volt, ma már csak egy magyar él benne. Magyarbagó, Csombord vegyes lakosságú, Fugad, Kisakna pedig román. Nagyenyeden is már kisebbségben élnek a magyarok.

Az egyik lehetőség ennek a kérdésnek a megválaszolására az anyakönyvek vizsgálata. A házassági anyakönyvekből kiderül nemcsak az esketések száma, hanem az etnikumok közti keveredés aránya, a mobilitás, a demográfiai változások, a családi állapot szerinti megoszlás és ennek arányai stb. is. Amint már megjegyeztem, a korai anyakönyvekből (1772–1858) csak számadatokat tudtam összegyűjteni, a későbbieket már több szempontból lehet vizsgálni.

A házassági formák a letelepedés helye szerint lehetnek: patrilokálisak (a vőlegény szüleinél), matrilokálisak (a menyasszony szüleinél) és neolokálisak (mindkét szülőtől elkülönülten). Sajnos az anyakönyvek egyik hiányossága az, hogy nem tüntetik fel az ifjú pár letelepedési helyét, annyira sem, hogy falun belül telepednek-e le, vagy elköltöznek. Csak nagyon kevés esetben tapasztaltam, hogy a lekipásztor megjegyezte a Jegyzet-ben, hogy „elköltöztek”.

Az **1772–1858** közötti években 467 házasságot kötöttek összesen, a legmagasabb évi arányszám a 17. Észrevehető, hogy milyen ugrásszerű a házasságok alakulása. A kezdeti években alig érik el a 10–12 házasságot, jellemzőbb a 8-nál kevesebb, aztán bizonyos időszakokban hirtelen megnő a számuk, majd újra csökken. Például: 1808-ban 1, 1809-ben 13, 1812-ben 17, 1813-ban 10 házasság kötött, hogy az utána következő években ismét 5 alá csökkenjen a szám. 1834 a 16 megkötött házassággal ismét kiemelkedik a többi év közül, majd az 1848-as szabadságharcig ismét stagnál a házasságkötések száma nagyon alacsony szinten. Meglepő, hogy a harcok idején és a későbbi években megnő a házasságok száma, sőt négy-öt éven keresztül folyamatosan magas marad. Mivel magyarázható ez? A véletlen műve vagy tudatos megújulás?

A forradalom idején s az ezt követő járványokban elpusztult lakosságot pótolni kellett, hogy ne haljon ki a település, hogy ne őrlődjön fel az élethalálharcban. '49-ben –61, '53-ban –25 volt a népességcsökkenés aránya, de időközben és a későbbiekben is jelentős népességnövekedés figyelhető meg. Habár a vizsgálat és a tapasztalat szerint is régen igen magas volt a csecsemőhalandóság, Magyarlapád szerencsésen átvészelte az ínséges időszakokat, és a lakosság szempontjából is annyit „termett”, hogy mindig megújítsa „emberállományát”.

1874–1898 között a következőképpen oszlanak meg a házasságok:

Év	Összesen	Endogám			Exogám		
		Lokális	Felekezeti	Etnikai	Lokális	Felekezeti	Etnikai
1874–1898	206	141	201	206	65	5	0
%	100	68,44	97,57	100	31,55	2,42	0

Megfigyelhető, hogy igen magas a felekezeti és etnikai endogámia, a felekezetiben majdnem 100%-os az arány. Ez jól mutatja, hogy ebben az időszakban még egyáltalán nem házasodtak más nemzetiségűekkel, az etnikai keveredés nem létezett. Ebből arra következtettek, hogy ekkor még nagyon erősek voltak a közösségi erkölcsi szabályok, vagy általában nem volt „divatban” a vegyes házasság. A legtöbb házasság (20) 1884-ben kötöttetett, a legalacsonyabb (3) arányszámú 1898-ban, a többi években általában egyenletesen oszlik meg e két határérték között. A lokális exogámiát problémamentesen fel lehet tüntetni (hogy mi jelenthet problémát, arról később), a legnagyobb arányban Fehér megyei településekből hoztak házastársat. Tehát a lokális exogámia egyelőre még nem annyira kiterjedt, inkább csak a megyén belüli exogámia a jellemző. A lokális endogámia kétszerese a lokális exogámiának, tehát inkább falun belüli házasodásról beszélhetünk. Ez a jellegzetesség szinte napjainkig kimutatható, s egyben magyarázatul is

szolgál, hogy Magyarlapád megőrizte magyar jellegét és református vallását.

24 év alatt mindössze 5 felekezeti exogám házasságot kötöttek, és általában a más felekezeti személyek áttértek a református vallásra, vagy a gyerekeket reformátusnak keresztelték. A „Jegyzet”-be rendszerint beírták a reverzalist, amely biztosíték a szülők fogadalmára, hogy a gyerekek református vallásúak lesznek.

Felekezeti exogám házasságok (református –)		
Év	Felekezetek	Házasságok száma
1874–1898 (Össz.: 206 házasság)	Római katolikus	1
	Unitárius	1
	Görög katolikus	3

A következő évek feljegyzései kicsit más jellegűek, mint az eddigi években vizsgáltak. A másság abban áll, hogy **lokális** endogámia vagy exogámia esetén vannak nehezen besorolható házasságok, ugyanis a „tisztá” endogámia a Magyarlapád–Magyarlapád lenne, tehát mindkét fél ugyanannak a településnek a lakója. Vannak azonban olyan esetek is, amikor egyik fél sem magyarlapádi, hanem a környékbeli falvak egyikéből vannak. Mivel gyakran előfordult, hogy a magyarlapádi lelkész volt a beszolgáló lelkész a környező településeken, valószínű, hogy a házasságok a magyarlapádi templomban kötöttek.

Vannak olyan esetek is, amikor egyik fél sem magyarlapádi, sem a környező falvakból, hanem teljesen más vidékről, például: Bonchida–Szabadka, Bogártelke (Nádasdaróc)–Középapta (Nádasdaróc). Ebben az esetben a születés- és lakhely is jelölve van. Tehát – meglátásom szerint – a házaspár, vagy legalább az egyik közülük elszármazott Magyarlapádról, de a szülők még ott éltek, vagy valamilyen más kapcsolatuk volt a településsel. Az 1930-as évektől gyakran úgy jelenik meg a bejegyzés, hogy Nagyenyed (Magyarlapád), ez a születés- és lakhelyet jelöli. A bába szerepét felváltotta a nagyenyedi kórház, ezért a születési hely Nagyenyed, de az illető tulajdonképpen magyarlapádi lakos. Ilyen esetekben

endogám házasságnak tekintettem, a lakhelyet véve alapul. A Magyarlapád–Péterfalva (Magyarlapád) esetet viszont exogámnak vettem, mert valószínűbb, hogy a zárójelbe tett lakhely a beköltözést jelöli, mint azt, hogy az illető Péterfalván született és pár nap elteltével a kismama hazatért Magyarlapádra.

Összesített táblázat szerint az endogám–exogám házasságok a következőképpen oszlanak meg:

Év	Össze- sen	Endogám			Exogám		
		Loká- lis	Feleke- zeti	Etni- kai	Loká- lis	Feleke- zeti	Etni- kai
1899–1944	443	309	432	443	134	12	0
%	100	69,75	97,51	100	30,24	2,70	0
1945–1989	471	306	452	466	168	19	5
%	100	64,96	95,96	94,69	35,66	4,03	1,06
1990–2002	113	38	95	105	75	18	8
%	100	33,62	84,07	92,92	66,37	15,92	7,07

Az első két nagyobb tömbben jól kimutatható az a tendencia, hogy a magyarlapádi lakosok inkább falun belül házasodtak, tehát nagyobb arányú a lokális endogámia (kétszerese), mint a lokális exogámia.

A **felekezeti** endogámia is nagyarányú, közel a 100%-hoz az első időszakban, a másodikban is ehhez hasonló. Örsi Julianna megállapítása szerint felekezeti szempontból „A legkevesebb a vegyes házasság a néprajzi csoportok területének belsejében [...], valamint egy-egy nagyobb vallási centrum közelében”.²⁷ Az első megjelölt időszak (1899–1944) 45 évet ölel fel, s ezen időszakban mindössze 12 felekezeti exogám házasságot kötöttek. Nem állapíthatók meg semmiféle növekedési tendenciát, hiszen ezek a házasságok nagyon szétszórtan jelennek meg, néhol évenként, két-

²⁷ Örsi 1998. 180.

évenként, vagy éppenséggel tízévenként. Ez a jelenség igazolja tehát, hogy – habár köttetek felekezetiileg exogám házasságok – Magyarlapádnak sikerült reformátusságát megőriznie.

Felekezetiileg exogám házasságok (református –)		
Év	Felekezetek	Házasságok száma
1899–1944 (Össz.: 443 házasság)	Római katolikus	4+1*
	Görög katolikus	4
	Lutheránus	1
	Unitárius	1
	Görögkeleti	1

A * egy olyan házasságot jelöl, amely egy görögkeleti vallású, báréi származású férfi és egy római katolikus vallású, asszonynépi származású nő között kötött 1909-ben. Ez esetben egyik fél sem református vallású, hogy úm. tiszta exogámiát különböztessen meg (pl. református–római katolikus), és egyik sem magyarlapádi származású, mégis exogám házasságnak tekintetem, mert Asszonynépe szomszédos faluja Magyarlapádnak, és valószínű, hogy a beszolgáló lelkész Magyarlapádon áldotta meg a házasságukat (ezért is szerepel ebben az anyakönyvben). Minden ilyen jellegű, „nem világos esetet” *-gal fogok jelölni. (Ugyanez az eljárás a lokális exogámia esetében is.)

Felekezetiileg exogám házasságok (református –)		
Év	Felekezetek	Házasságok száma
1945–1989 (Össz.: 471 házasság)	Római katolikus	10
	Görög katolikus	1
	Evangelikus	1
	Unitárius	2
	Görögkeleti	4
	*	1

Ez a második időszak 44 évet ölel fel, az előbbihez képest kissé megemelkedett az exogám házasságok száma (19), de ezek

még mindig nem számottevőek. Az első négy feltüntetett felekezet még magában hordozza a magyar etnikumot is, az ortodox (vagy görögkeleti) vallás már etnikai exogámiát is jelent. A * érdekes esetet jelöl: a házasság 1983-ban kötött (Magyarlapád – Enyed/Magyarlapád), a férfi református, a nő vallása nincs jelölve, de a Jegyzetben ott a reverzális, hogy a gyermekeket református vallásra keresztelik. Ebben az esetben nem tudtam, melyik felekezethez soroljam ezt az esetet, így külön * jelölést kapott. Bármilyen vallású is lenne, tény, hogy felekezeti exogám a házasság, hiszen ott a reverzálisadás is.

Felekezeti exogám házasságok (református –)		
Év	Felekezetek	Házasságok száma
1990–2002 (Össz.:113 házasság)	Római katolikus	7
	Unitárius	3
	Görögkeleti	8

Az utolsó vizsgált időszak mindössze 12 évet foglal magába, ehhez (és az előbbi időszakokhoz) képest viszonylag magas a felekezeti exogám házasságok száma (18). Az előző években csak szétszórta jelentek meg, de időszakról időszakra növekedési tendencia figyelhető meg. Ennek ellenére mégis többségben van a felekezeti endogenitás, hiszen a közösség alapvetően református felekezetű. Itt újra feltűnik az anyakönyvek hiányossága: nem jelölik a ki-és beköltözést. Hiszen az utóbbi 12 évben egyre több ortodox vallással kötöttek házasságot, ez maga után vonja az etnikai keveredést is, a faluban mégsem szaporodtak el a „román” családok. A felekezeti és etnikai exogámia szorosan összefügg, erről kicsit később lesz szó.

Ha kisebb időperiódusokra bontva vizsgáljuk a felekezeti exogenitást, megfigyelhető, hogy egy növekedési tendencia érvényesül, ami különösen az utóbbi évtizedben csúcsosodik. Ha az összes időszakot összevonva vizsgáljuk, akkor már más képet kapunk a felekezeti keveredésről. Így már nem tűnik olyan nagyarányúnak, hogy az változást okozzon Magyarlapád felekezeti „térképén”.

Összesített táblázat szerint tehát:

Felekezetiileg exogám házasságok (református –)		
Év	Felekezetek	Házasságok száma
1899–2002 (Össz.: 1027 házasság)	Római katolikus	21
	Görög katolikus	4
	Unitárius	6
	Lutheránus	1
	Evangélikus	1
	Görögkeleti	14

1899–2002 között mindössze 47 felekezetiileg exogám házasságot regisztráltak, 103 év alatt ez az összeg eltörpül, nagyon kevés ahhoz, hogy nagyobb változást okozzon egy település felekezeti szerkezetében. Tehát nagyobb számban reformátusok között kötöttek házasságot, ez feltételezi a magyar etnikumot is – újabb magyarázat és bizonyíték arra, hogyan őrizte meg Magyarlapád vallását és magyarságát. A „Jegyzet”-ben sokszor előfordul olyan bejegyzés, mely szerint a más vallású házaspár ígéretet tesz arra, hogy gyermekeit a református vallásban neveli, vagy ő maga is átkeresztelkedik reformátussá. Általában ezek rövid nyilatkozatok, de van példa hosszabb szövegre is:

„1989. május 21-én, Szentháromság vasárnapján megjelent önként a magyarlapádi református lelkészi hivatalban XY református vallású nőtlen ifjú (szobafestő) és XZ (gyári alkalmazott). Mindketten önként, kényszerítés nélkül kijelentették: 1. 1989. június 3-án a magyarlapádi református templomban óhajtják megáldadni a házasságukat. XZ önként kijelentette, a Református Egyház tagja óhajt lenni. 3. XY és XZ önként, kényszerítés nélkül kijelentették, születendő fiú és leány gyermekeiket református egyházunkban keresztelik, és református vallásban fogják nevelni és neveltetni. 4. 1989. július 9-én meg fognak jelenni a lapádi lelkészi hivatalban templomi beszélgetésre. 5. XZ kijelentette, mai naptól fogva a Református Egyház tagjának tekinti önmagát. Ezen megjegyzést alulírott református lelképásztor felolvasta, XY és XZ kijelentette: mivel

a leírt szöveg a valóságnak mindenben megfelel, aláírásukkal hitelesítik ezen kettőjük között létrejött megállapodást.”

Az **etnikailag** vegyes házasságok kizárólag csak magyarok és románok között kötöttek. A legelső vegyes házasságot 1946-ban regisztrálták (református–görögkeleti), a következőt csak húsz évvel később, 1976-ban református és görögkeleti vallású között. (Megjegyzem, hogy 1932-ben is volt egy felekezeti vegyes házasság református és görögkeleti között, de a név alapján az illetőt magyar etnikumúnak vettem).

Általában az anyakönyvi vizsgálatokat tízévenkénti csoportosításokban végzik, az általam használt módszer kicsit eltér ettől. Az első megjelölt időszak 1772–1858, ebben a periódusban csak kéziratos formában vannak a bejegyzések, így csak a házasságok számát tudom megadni. A második (1874–1898) és a harmadik (1899–1944) időszakban egyetlen etnikailag exogám házasságot sem kötöttek. A következő két periódusban már megjelennek a vegyes házasságok, ezeket összesítő táblázatokba foglaltam (Magyarlapád a református felekezetet, s egyben a magyar etnikumot jelenti, az ettől eltérő helység pedig a görögkeleti felekezetet, illetve a román jelleget).

Etnikailag exogám házasságok (1945–1989)			
Év	Felekezet	Férfi lakhelye	Nő lakhelye
1946	Görög katolikus	Háporton	Magyarlapád
1976	Görögkeleti	Magyarbece	Magyarlapád
1978	Görögkeleti	Magyarlapád	Marosludas
1982	Görögkeleti	Kákova	Magyarlapád
1989	Görögkeleti	Diód	Magyarlapád

Megfigyelhető, hogy 44 év alatt mindössze 5 etnikailag exogám házasságot kötöttek, és gyakoriságuk csak a '70-es évek közepétől kezd nőni. A lakhelyek szerint a házasodási körzet még a megyén belül van, nemek szerint pedig több román férfi házasodott be a faluba, mint nő. Egyik lehetséges magyarázat az, hogy általában az esküvőt, lakodalmat a nő szülőhelyén tartják, de a férfi szülőhelyére költöznek. Ez persze csak egy hipotézis. Tény, hogy Magyarlapád nyitottabbá vált az etnikai exogámia iránt, de – és itt

újából a hiányosságra kell hivatkoznom – sajnos nem megállapítható, hogy a vegyes házasságokból hányan maradtak a többségében magyar és református közösségben.

Etnikailag exogám házasságok (1990–2002)			
Év	Felekezet	Férfi lakhelye	Nő lakhelye
1990	Görögkeleti	Brád	Magyarlapád
1996	Görögkeleti	Magyarlapád	Fugad
1998	Görögkeleti	Magyarlapád	Bagó
	Görögkeleti	Magyarlapád	Marosújvár
	Görögkeleti	Magyarlapád	Máramarossziget
	Görögkeleti	Tövis	Magyarlapád
1999	Görögkeleti	Mezőcsán	Magyarlapád
2001	Görögkeleti	Tövis	Magyarlapád

Ebben az időszakban, 12 év alatt, mondhatni megnőtt az etnikailag vegyes házasságok száma ugyanúgy, mint a felekezeti exogám házasságoké. A kettő szoros összefüggésben van, hiszen az ortodox vallás magával vonja az etnikai exogámiát is. De az utóbbi évtizedben különösen nagyarányú a keveredés. 1998-ban mind a 12 házasság lokálisan exogám, felekezeti 6, etnikailag pedig 4. Lakhely szerint e periódusban már távolabbi vidékekről hoznak házastársat, nemcsak a megye határain belülről, nemek szerint pedig fele-fele arányban oszlanak meg a házasságok. A bejegyzések szerint az összes etnikailag exogám házasság esetében csak négyen adtak reverzálíst. Ha az összes vizsgált periódus arányait figyeljük meg:

Házasságok száma összesen (1874–2002)	Exogám		
	Lokális	Felekezeti	Etnikai
1233	442	53	13
100%	35,84	4,29	1,05

Mind a felekezeti, mind az etnikailag vegyes házasságok száma úgymond kisebbségben van ebben a kompakt magyar és református közösségben. Hogyan alakultak a házasságok az utóbbi évtizedben? A többi évekhez képest csökken a számuk, nő a lo-

kális, illetve a felekezeti exogámia. Az etnikai keveredés ugyan még nem olyan nagyarányú, de az előbbi időszakokhoz mérten ez is megnövekedett (1899–1944: 0%, 1945–1989: 1,06%, 1990–2002: 7,07%).

Fellazultak volna az erkölcsi szabályok? Már nem annyira ellenálló a külső hatásokkal szemben? Vagy jobban elfogadja a más-ságot a falu közössége? Napjainkban a vegyes házasság nem olyan kirívó jelenség, mint korábban volt. Nemcsak Magyarlapádon növekedett meg a számuk, hanem általában mindenhol. Valószínű tehát, hogy mindhárom kérdés közrejátszik a dolgok ilyenképpen való alakulásában.

2.2. A házasságok megoszlása családi állapot szerint

Mit jelent a családi állapot? Ha valaki még nem kötött házasságot, akkor nőtlen vagy hajadon, ha pedig már volt házas, de valamilyen okból kifolyólag már nem az, akkor lehet özvegy vagy elvált. E négy állapot variálódását vizsgáltam 1874–2002 közötti időszakban. A táblázatokban a nőtlen–hajadon kifejezéseket a vőlegény–menyasszony (V, M) jelöléssel helyettesítettem, az özvegy a továbbiakban: Ö, az elvált pedig: E. Megfigyelhető, hogy a legtöbb házasság nőtlen és hajadon közt létesült, de gyakori a házasság akkor is, amikor az egyik fél megözvegyült. Összesített táblázat szerint:

Év	Össz.	V–M	Ö–M	V–Ö	Ö–Ö	V–E	E–M	E–Ö	Ö–E	E–E
1874–1898	206	151	19	11	25					
1899–1920	193	156	15	5	14	1		1	1	
1921–1944	250	209	11	4	9	7	6	3		1
1945–1965	264	232	3	6	6	5	8	3		1
1966–1989	207	194	1	3	1	6	1	1		
1990–2002	113	106		1	2	1		1		3

Az 1874–1898 közötti években a legmagasabb az arányszáma az özvegy és özvegy között létesült házasságoknak (az összes vizsgált időszak közül). Magas a száma a nőtlen és özvegy közötti házasságoknak is az 1960-as évekig. Ennek okát abban látom, hogy a háborús időszakok miatt sok férfi életét vesztette, az ezt követő járványok is megtizedelték a lakosságot, de a főfoglalkozást, a mezőgazdaságot (és állattenyésztést) folytatni kellett. Egyedülálló nő valószínű nem bírta a megerőltető munkát, ezért férfi kellett a házhoz. Ilyen viszonyok között megnőtt a „kereslet” az özvegyasszonyok iránt, akik már rendelkeztek egyfajta gazdasággal. A megélhetést nem kellett a semmiből megeremteni, azt már csak igazgatni kellett. Az újraházasodást lehet családi (gyermeki érdek) és vagyoni okokkal magyarázni. „Az özvegyet a második házasságba sokszor a társadalmi kíméletlenség sodorta. Ha nem tudta a gazdaságot önállóan vinni, úrbéri földjét elveszíthette; előfordult, hogy az özvegy házat adósságai miatt lerombolták, a rokonok megszállták stb., és nem akadt, aki megvédje.”²⁸

A hajadon lányoknak sem volt nagyon sok választási lehetőségük, hiszen az életképes férfiakat elvitték a frontra és kevesen tértek haza. Akik otthon maradtak, idősebbek, vénlegények, kedvükre választhattak a lány- vagy nőtársadalomból. Sokáig nem az érzelmek határoztak a házasságkötésekben, hanem elsősorban az anyagi biztonság, az érdek. Nagyon fontos szerepet játszott az anyagi háttér, így hiába szerette egymást a módosabb legény és a szegényebb lány (vagy fordítva), a szülők nem engedélyezték a házasságot, csak ha a jövőbeli megfelelő anyagi egzisztenciát biztosíthatott a gyermekük számára. Természetesen leginkább azt a személyt keresték, aki gazdagabb volt náluk, így a rokonsági rendszer is felfele terebélyesedett volna, aminek státusemelő szerepe van egy falu társadalmában. Gyakori az az eset is, amikor a rokonság nem akarta, hogy a vagyon feldarabolódjon, így unokatestvérek között is rokon házasságokat kötöttek, habár ezt mind az állami, mind az egyházi törvény tiltotta. Ezáltal nemcsak a birtokok maradtak egyben, hanem elkerülték azt, hogy egy idegent, egy más falubelit beépítsenek a közösségbe, így megmaradt a közös nyelv,

²⁸ Tárkány Szücs 1981. 280.

a közös vallás. Nagyon sok esetben a szülők akarata döntött, ha ennek mégis ellenálltak a fiatalok, akkor vállalniuk kellett a következményeket. Az „ellenállás” leggyakoribb módozata a lányszöktetés, amikor a megszegyenült szülőpár akarata ellenére, de beleegyezését adta a házasságba (a lányszöktetésről bővebben később).

Az 1920-as évekig nem volt példa olyan házasságra, amelyben az egyik fél elvált személy lett volna, de 1888-ban és 1893-ban bejegyeztek olyan házasságot, amelyből nem derül ki világosan, hogy mi is a házaspár családi állapota.

1888: Férfi – 36 év, nőtlen

Nő – 29 év, özvegy (elvált)

Férfi – 40 év, özvegy

Nő – 31 év, özvegy (válás által lettek özvegyekké)

1893: Férfi – 44 év, özvegy

Nő – 28 év, özvegy (elváltak)

Nem érthető számomra, hogyan lesz valaki özvegy elválás által, hiszen az özvegyiség a házastárs halálát feltételezi, nem pedig az elváltást. Ezért zavaró az a bejegyzés is, hogy „elváltak”, hiszen az ilyen jellegű feljegyzéseket a „Jegyzet”-be szokták beírni, nem pedig közvetlenül abba a rovatba, ahol a házaspár „állása” szerepel.

Ezekben az esetekben az özvegyiséget vettem alapul és ennek megfelelően soroltam be a házasságokat, a legelső bejegyzett „elvált” fél 1909-ben volt, de ahogy a táblázatokból kiderül, nagyon kevés az aránya az elváltak újraházasodásának.

Év	Össz.	%	V–M	%	Ö–M	%	V–Ö	%	Ö–Ö	%
1874–1898	206	100	151	73,30	19	9,22	11	5,33	25	12,13
1899–1944	443	100	365	82,39	26	5,86	9	2,03	23	5,19
1945–1989	471	100	426	90,44	4	0,84	9	1,91	7	1,48
1990–2002	113	100	106	93,80	0	0	1	0,88	2	1,76
Össz.	1233	100	1056	85,64	49	3,97	30	2,43	57	4,62

Év	Össz.	%	V- E	%	E- M	%	E- Ö	%	Ö- E	%	E- E	%
1874– 1898	206	100	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
1899– 1944	443	100	8	1,80	6	1,35	4	0,90	1	0,22	1	0,22
1945– 1989	471	100	11	2,33	9	1,91	4	0,84	0	0	1	0,21
1990– 2002	113	100	1	0,88	0	0	1	0,88	0	0	3	2,65
Össz.	1233	100	20	1,93	15	1,44	5	0,48	1	0,09	5	0,48

Mind a formális házasságkötés, mind a tényleges együttélés feltétele a hűség, ágy- és asztalközösség, utódok létrehozásában és felnevelésében való közreműködés.²⁹ Bármilyen optimális feltételek mellett és között folyjon a házasság, kisebb-nagyobb zavarok, veszekedések megronthatják a legbékésebb hangulatot is. Régebb, a hagyományos társadalmakban a házastársi (nemi) hűséget főleg a nőktől követelték meg, a férfiaktól viszont a vagyoni hűséget (ne dorbézolja el a vagyont, ne legyen iszákos stb.) várták el. Bármilyen oknál fogva, ha az egyik házastárs megtörte a házastársi hűséget, igyekeztek eltitkolni a nyilvánosság elől. A formális válásra a XVIII–XIX. században alig találunk esetet, mert az volt az elv, hogy inkább tűrni kell, mint megszökni (elválni). Ennek hátterében az állhatott, hogy a korai években nyilvános megszégyenítés és egyéb szankciók voltak a következmények, de az is, hogy az egyház közben tartotta a házasság fennmaradásának ügyét. A római katolikus egyház szintén tiltotta a válást, napjainkig is csak erős megkötésekkel engedélyezi. A református egyház engedékenyebb ebből a szempontból, de válás előtt felhívás, intés és reverzális is történt. A válás jogi része sokáig az egyházi bíróságok elé tartozott. II. József hatására változások következtek be: 1869-től a vagyoni kérdések, 1895-től a válási ügyek már a polgári bíróság elé tartoztak, de a válási procedúra továbbra is nehézségekkel, költségekkel, meghurcoltatással járt.³⁰ Így nemcsak hogy nem volt „divatban” a válás, hanem mindezek az okok is közrejátszódtak abban,

²⁹ Tárkány Szücs 1981. 269.

³⁰ Uo. 275.

hogy a házasfelek törvényesen „együtt” maradtak. Ezekből kifolyólag viszont gyakran előfordult, hogy külön éltek, sőt új családot alapítottak, tehát vadházasságban éltek újabb személyekkel. Ezt bizonyítja a sok reverzális is.

Az olyan esetekben, amikor idősebbek a házaspárok, megözvegyültek, elváltak és újraházasodnak, akkor általában felmentik őket a háromszoros kihirdetés alól, és az esketési ceremónia csak a parókián megy végbe, nem pedig a templomban. Így gyakran előfordult, hogy ilyen jellegű házasságok mellé a „Jegyzet” rovatba beírták, hogy „felmentve”. 1998-ban az egyik újraházasodás azért történt, mert „Mindketten elveszítették első élettársukat; két-két gyermekkel vadházasságban, hogy ne veszítsék el a nyugdíjt”. Az életkort is vizsgálva előfordultak „érdekességek” is:

Özvegy férfi: legidősebb 66 év, legfiatalabb 22 év

Özvegy nő: legidősebb 60 év, legfiatalabb 21 év

Elvált férfi: legidősebb 63 év, legfiatalabb 25 év

Elvált nő: legidősebb 57 év, legfiatalabb 20 év.

Ezek a végletek, de általában a férfiaknál 24–26 az átlagos házasodási életkor, a nőknél pedig 20–23. Magyarlapádon nem érvényesült a nyugat-európai házasodási minta, azaz a magas életkorban való házasodás.

A legtöbb társadalomban a házasság nemcsak az emberi életfordulóhoz kapcsolódó szokás, hanem mint jól körülírható, megszerkesztett intézmény működik, amelynek megvannak a maga szabályai és normái. Ezek közül az egyik az életkor. Nagyon sok közösségben az életkorhoz különböző funkciókat társítanak, lehet beavatás eszköze, érettség valamilyen felsőbb vagy mágikus cselekedetre, meghatározza, hogy valaki bekerülhet-e egy bizonyos zártabb közösségbe, társaságba, legitimálhatja a cselekvéseket stb. A történelmi idők folyamán más-más életkort határoztak meg házasodási feltételként. II. József szerint a házasfeleknek nagykorúaknak kellett lenniük, hogy megáldassák egybekelésüket. A leírások középkori szokásjogként a 12 és 14 évet jegyezték. Később ez már módosult: Werbőczy István meghatározása szerint a nő teljeskorú a 16., a férfi pedig a 24. életévében. Az 1874-ben kiadott törvény szerint a fiatalabb lányokat a házasságkötésük nagykorúsítja. Napjainkban a törvény a 18. év betöltését szabja meg a nagy-

korúság elérésének időpontjaként. Kiskorú csak szülő vagy törvényes képviselő hozzájárulásával köthet házasságot. A 12 évnél fiatalabbak házasságát törvény tiltja.³¹

Amint a táblázatokból is kiderül, a legtöbb házasság nőtlen és hajadon között kötött, 85,64%-os aránnyal jóval felülmúlja a többi variációt. Hogy ezek háttérében milyen arányban oszlanak meg az érdekházasságok és a szerelmiek, nem áll módomban feltérképezni. A vizsgálatnak nem is célja ez. A családi állapot vizsgálata tehát magába foglalta az életkor vizsgálatát is, s a kettő együttvéve egy újabb szemszögből próbál rávilágítani a magyarlapádi lakosságra.

2.3. A házasságok hónap szerinti megoszlása

A házasságok havi megoszlása jól mutatja, hogy évenként hogyan változik az időpont szerinti preferencia, melyik hónapban kötöttek szívesebben házasságot az emberek és melyikben nem. Nagyon sok házasság időpontja azonban mégsem személyes indítatású, hanem foglalkozásfüggő. Egy olyan társadalomban, amelyet alapvetően meghatároz a munka, a termelési viszonyok, a mezőgazdaság, gazdaságos időbeosztást figyelhetünk meg elsősorban. Mindennek megvan az ideje: a munkának, a kikapcsolódásnak, a szórakozásnak, így a házasságnak is.

Az időpontot meghatározhatja még a sok íratlan szabály, a szokásjog, a vallásos gondolkodás, a hiedelemvilág. Vannak olyan napok a néphit szerint, amelyeken nem jó házasodni, mert az szerencsétlen kimenetelű lesz, vagy olyanok, amelyek termékenyen befolyásolhatják a házasságot. „Holdfogytakor nem jó lakodalmazni. Az szerencsétlenség.”³² Vannak időjárásfüggő napok, amelyek kedvezőtlenek egy-egy ilyen esemény lezajlásához. A néphit szerint, ha a lakodalom napján esik az eső, akkor a menyasszony nem lányként ment férjhez (a gyanú elkerülése érdekében főleg kerülni kell az esős napokat). A vallási gondolkodás szerint vannak böjti időszakok, amelyekben kerülni kell a mulatozást, vigadást. „Tilos böjtben: hamvazószerdától húsvétig, adventben: december 1-től

³¹ Örsi 1998. 172.

³² Balázs 1994. 192.

25-ig lakodalmazni. Azt mondják, Katalin tilt, András zár.”³³ A mezőgazdaság szempontjából pedig olykor ajánlott a szerelmi élettől való tartózkodás a jó termés befolyásolása érdekében. Ezen szempontok figyelembevételével pedig igencsak korlátozott lesz a házasságkötések ideje.

Természetesen, mindezen pontok felvázolása nem azt jelenti, hogy ehhez minden korban ragaszkodtak és szabályszerűen be is tartották. A házasságkötés ideje mentalitásfüggő is lehet, sőt, előfordul, hogy semmiféle szempont nem határozza meg. Akkor házasodnak, amikor ráérnek, amikor elő tudják teremteni a megfelelő anyagi hátteret az esemény lebonyolításához. És olyankor is meghatározatlan a szempont az időpont kiválasztásához, amikor sürgős a házasság megáldása: betegség esetén, vagy a menyasszony áldott állapotban van, és szeretné, ha törvényes házasságon belül születne a gyereke. Mindez a sok lehetséges szempont hozzájárulhat az időpont kiválasztásához.

Dr. Kós Károly szerint a lakodalom idejének kitűzésekor fontos szerepet játszik a női munkaerő gazdaságbeli felhasználása is. A lányos szülők számára alkalmasabb a téli időszak, amikor a lányt megfelelően előkészíthetik, a fiús szülők számára megfelelőbb a tavasz, mert az új menyecskét nem kell ingyen tartaniuk (a téli hónapokban), hanem „végigkapálhatja a nyarat”.³⁴

Megfigyelhető az összesített táblázatban, hogy vannak hónapok, amelyekben több házasságot kötöttek, meg van határozva az arány is, és olyanok, amelyekben kevesebbet. A megoszlást elsősorban mezőgazdasági okokkal magyarázom. A legkevesebb házasságot a nyári hónapokban és azokban az őszi hónapokban kötötték, amelyek a munka legfőbb ideje. Júniustól szeptemberig, októberig le kellett zajlania az aratásnak, a betakarításnak, és ezek mind-mind olyan tevékenységek, amelyek halasztást nem tűrnek. Ha valamelyik mezőgazdasági tevékenységet nem időben végzik el, akkor fennáll az a veszély, hogy az egész évi termés kárba megy: egyrészt az időjárás miatt (pl. az eső tönkre teheti a kaszálót, a szénát), másrészt, hogy nem kapnak segítséget, mert már mindenki elígérkezett, vagy nincs idő befejezni a munkát. Az idő-

³³ Balázs 1994. 192.

³⁴ Dr. Kós 1979. 478.

hiány mellett az is közrejátszik, hogy egy alapvetően termelő társadalomban nincs fölöslegesen kidobni való pénz olyan termékekre, amelyeket maga is elő tud állítani. Ha pedig nincs pénz üzleti borra, csirkére, malacra, akkor meg kell várni a megfelelő időpontot, amíg megtermelik ezeket a cikkeket. Ugyanis a szőlőjéről, boráról híres magyarlapádi lakos nem engedheti meg magának azt a „szégyent”, hogy vásárolt borral kínálja a vendégeket, sem azt, hogy drága pénzen felvásároljon olyan sertést vagy szárnyasokat, amelyeket mesterséges körülmények között neveltek fel. Látható, hogy a legtöbb házasságot a téli időszakban, november–decemberben kötötték, e mellé zárkózik fel február–március a farsangi periódussal.

Év	Össz.	Jan.	Febr.	Már.	Ápr.	Máj.	Jún.	Júl.	Aug.	Szep.	Okt.	Nov.	Dec.
1874–2002	1233	109	153	143	95	132	72	43	52	84	73	127	143
%	100	8,84	12,4	11,59	7,70	10,7	5,83	3,48	4,21	6,81	5,92	10,3	11,59

Régebben a lányok igyekeztek farsang vége előtt férjhez menni, mert ilyenkor működésbe léptek a különböző vénlánycsúfolók. Napjainkban a házassági korhatár nagyon kitolódott, sőt mindenkinek magánügye, hogy mikor megy férjhez, mikor házasodik meg. Az emancipálódás következményeként ma nincsenek olyan szigorú erkölcsi szabályok a házassodást vagy nem házassodást illetően. A vénlegényeket-vénlányokat nem tekintik normaszegőknek, nincsenek marginalizálva, mint régebben történt. Ez nem jelenti minden norma felbontását, mert azért napjainkban is vannak erkölcsi szabályok, amelyek meghatározzák a házassodás mikéntjét, de szemmel látható nyitottság jellemzi már a leghagyományörzőbb települést is.

Általában egy házasságot kötöttek naponta, de vannak olyan évek, amikor számbelileg sok házasság volt, így előfordult, hogy kettőnél több házasságot is megáldott a lekipásztor ugyanazon a napon. Például 1918-ban összesen 24 házasság volt, ebből december 1-én és 15-én hármat-hármat, 28-án pedig kettőt kötöttek; 1920-ban 15 házasságból január 18-án és március 27-én kettőt-ket-

tőt. 1957-ben 12 házasságból február 9-én ötöt áldattak meg. A napi 5 házasság a legtöbb az egész általam vizsgált időszakban. Ez történhetett úgy, hogy több párnak egyszerre tartották az esketési ceremóniát, de más időbeosztással is.

Nyáron, amikor sok volt a mezőgazdasági munka, lecsökkent a házasságok száma, de érdekes lenne megvizsgálni a fogamzások és születések időpontját. A tér és idő úgy függ össze ebben a kérdéskörben, hogy anyagi helyzet és térhiány miatt régen a családok egy szobában aludtak, nem fűtötték ki az egész lakást. Sokszor több generáció, szülők, nagyszülők, gyermekek ugyanazt a teret osztották meg, így korlátozottak voltak a lehetőségek. Nyáron viszont nem kellett fűteni, ott volt a szénapadlás, tornác, istálló s szülői felügyelet nélkül gyakrabban megestek az erkölcsi kihágások is.

A házasságok időpontjáról következőképpen tehát annyit, hogy vannak házasságokban „gazdag” és „szegény” hónapok, amit elsősorban a mezőgazdasági, termelési viszonyokkal magyarázok. Régebben hangsúlyosabb volt a vallási szorítás (böjti, adventi időszakban való házasodási tilalom), ez valamennyire feloldódott a későbbi időszakokban (lásd decemberi magas házasodási arány). Napjainkban már nem annyira szigorúan gazdaság- és vallásfüggő a házasodás ideje, alkalma.

2.4. A települések (lokális exogámia) vizsgálata

A XVIII. század első felében az emberek nyitottabbak voltak más települések lakói, ill. a területi exogámia iránt, ami összefüggésben volt a török-tatár pusztítás utáni újratelepítéssel. A megtizedelt lakosság kénytelen volt kapcsolatokat kialakítani és fenntartani a környező településekkel, hiszen egymagában nem maradhatott volna fenn. Ezek a kapcsolatok lehetnek mind gazdaságiak, mind személyes jellegűek. A XIX. században már hódított a lokális endogámia, a települések kezdtek „bezárkózni”. Ez egyrészt történhetett gazdasági okokból (ne aprózódjon fel a vagyon), másrészt közrejátszott a vallás, nyelv, azonos néprajzi csoporthoz, nemzetiséghez való tartozás, de olykor a távolság is. Ezeknek megfelelően alakult ki egy-egy házasodási körzet.

Később ezt felváltotta a lokális exogámia iránti nyitottság, már kezdtek más településekből hozni házastársat. Kialakult az a hely

zet, hogy bizonyos falvakból inkább menyasszonyokat hoztak, másokból inkább vőlegényeket. Észrevehető egyfajta térbeli kiterjedés is az évek folyamán. Kezdetben a lokális exogámia csak a közvetlen falvakra terjedt ki, később megyeszintre emelkedett, aztán átlépte a megye határait, egyre távolabbi vidékekre tolódott ki a határ, hogy még az ország határait is átlépje. Igaz, ez nagyon kis számban van jelen, de van példa rá.

A lokális endogámia inkább jellemzi Magyarlapátot, ennek okait felsoroltam az előző fejezetekben, de nem lehet kizárni a lokális exogámia részletesebb vizsgálatát. Az arányok:

Év	Lokális endogámia	Lokális exogámia
1874–1898	68,44%	31,55%
1899–1944	69,75%	30,24%
1945–1989	64,96%	35,66%
1990–2002	33,62%	66,37%

Gyakran előfordult, hogy a lelkipásztor nem írta be a teljes településnevet, így nehézségek adódtak. Péterfalva esetében különösen, hiszen Fehér megyében két Péterfalva is van, az egyik Magyar- előtaggal (románul Petrisat), a másik elő- és utótag nélkül (románul Petrești). Mindkét település aránylag közel van Magyarlapádhoz, így nem eldönthető, melyikből jött a házasulandó fél. Abban az esetben, ha csak annyit írtak be, hogy Enyed, még nincs gond, mert általában mindenki ezt a lerövidített változatot használja a Nagyenyed helyett, de olyan is előfordult, amikor csak az előtag első betűjét írták be (pl. M.+ település, ami lehet Maros/Magyar). Ilyen pontatlanságok sokszor megnehezítették a vizsgálatot.

1874–1898 között 31 településről hoztak házastársat, összesen 73 személy „házasodott be”, ebből 58 férfi (79,45%), 15 nő (20,54%). 4 településnév olvashatatlan volt.

Helység	Össz.	F	N	Helység	Össz.	F	N
Abosfalva	1	1	–	Magyarigen	1	–	1
Asszonynépe	3	2	1	Magyarkiskapus	1	1	–
Bethlenszentmiklós	1	–	1	Magyarpéterfalva	2	2	–
Búzásbocsárd	2	2	–	Magyarszentbenedek	5	5	–

Helység	Össz.	F	N	Helység	Össz.	F	N
Csombord	6	6	–	Maroscsúcs	1	–	1
Felenyed	2	2	–	Marosdécse	2	1	1
Fugad	5	2	3	Maroskoppánd	1	1	–
Háporton	1	1	–	Marosnagyalak	1	1	–
Havadtő	1	–	1	Marosszentkirály	2	2	–
Istvánháza	1	–	1	Miriszló	3	3	–
Karácsonyfalva	1	1	–	Nagyenyed	1	1	–
Kissolymos	7	4	3	?	1	–	1
Lőrincréve	5	4	1	?	1	1	–
Magyarbece	9	9	–	?	1	1	–
Magyarbükös	3	3	–	?	1	1	–
Magyarforró	1	1	–				

E 31 településből 20 Fehér megyei, tehát 64,51%. Nemek szerint a férfiak beházasodása majdnem négyszerese a nők behozatalánál. A viszonylag magas lokálisan exogám házasságok száma azzal is magyarázható, hogy azokat a házasságokat is beírták az anyakönyvbe, amelyekben egyik fél sem magyarlapádi, hanem valamely környező faluból való (Fugad – Asszonynépe). Sőt, olyan exogám házasságok is feljegyzésre kerültek a későbbi időszakokban, amelyeknek szinte semmi közük Magyarlapádhoz a fizikai távolság miatt (Pl. Bonchida – Szabadka).

1899–2002 között sokkal több településből kerültek ki a házaspárok. A házasodási körzet jóval inkább kiszélesedett, messze túl lépte Fehér megye határait, sőt, az ország határait is. 118 településből csak 46 Fehér megyei (tehát 38,98%), a többi 72 település 12 romániai megyéből és külföldről való. Megoszlásuk:

Maros megye	F	N	Kolozs megye	F	N
Bonyha	1	1	Aanyosegerbegy	1	
Buzásbesenyő	1		Aranyosgyéres	1	1
Csejd	1		Báre	1	
Csókfalva		1	Bogártelke	1	
Erdőszentgyörgy	1		Bonchida	2	
Gerendkeresztúr	1		Harasztos	2	
Hadrév		1	Kercsed		1
Magyarbükös	6		Kolozsvár	1	5
Magyardellő		1	Magyarkiskapus	1	

Maros megye			Kolozs megye		
	F	N		F	N
Magyaró	2		Magyarléta		1
Magyarózd	3	2	Magyarszovát		1
Marosludas	1	1	Mezőcsán	1	
Marosvásárhely		3	Szamosfalva		1
Mezőbodon		1	Tordaszentlászló		1
Mezőkölpény	1		Tordatúr		1
Mezőszengyel		1	Összesen: 15	13	10
Nagyölyves		1			
Nánánfalva	1				
Nyárácsiba		1			
Radnót	1				
Székelyabad		1			
Szováta		1			

A legtöbb település tehát Maros megyéből van, ezt követi Kolozs, Hargita és Kovászna megye.

Hargita megye			Kovászna megye		
	F	N		F	N
Csíkszenttamás	1	1	Csomortán		1
Ditró	1		Esztelnek	1	
Énlaka		1	Kovászna	1	2
Homoródjánosfalva	1		Középajta		1
Kissolyos	3	2	Sepsiszentgyörgy	1	2
Székelyderzs	1		Összesen: 5	4	5
Összesen: 6	8	4			

Szilágy			Hunyad		
	F	N		F	N
Galgó		1	Brád	1	
Kárásztelek		1	Déva	1	1
Sarmaság	3	1	Piski	1	
Szilágylompért		1	Rákosd	1	
Összesen: 4	3	4	Összesen: 4	4	1

Máramaros			Beszterce		
	F	N		F	N
Máramarossziget		1	Kékes	1	
Misztótfalu	1	1	Mezőkőbölkút		1
Nagybánya		3	Összesen: 2	1	1
Nyárfás	1				
Összesen: 4	2	5			

Szeben	F	N	Szatmár	F	N
Bázna	1		Bogdánd		1
Nagyszeben	1		Szatmár		1
c: 2	2		Összesen: 2		2
Bihar	F	N	Külföld	F	N
Nagykároly	1		Budapest		1
Nagyvárad		1	Kevermes		1
Összesen: 2	1	1	Szabadka		1
			Összesen: 3		3
Brassó	N	F			
Kőhalom		1			
Összesen: 1		1			

Ha a tágabb házassági körzetet figyeljük, megállapítható, hogy a településekből általában egy-egy személyt hoztak, és inkább férfiak házasodtak be, mint nők. Magasabb a szám Magyarbükös (6), Kolozsvár (6), Magyarózd (5), Kissolymos (5), Marosvásárhely (4), Sarmaság (4) esetében, de ha úgy tekintjük, hogy ezek az arányok 103 év alatt „gyűltek össze”, akkor már nem is tűnnek olyan magasnak. Ha összevetjük a lokális exogámia és endogámia arányait, akkor láthatjuk, hogy az endogámia kétszerese az exogámiának, tehát a magyarlapádiak inkább a falun belüli házassodás hívei. Ennek hátterét és okait már felvázoltam a dolgozat folyamán. Ebben a fejezetben arra akartam rámutatni, hogy a lokális endogámia mellett az exogámia is jelen van (azért készítettem részletesebb táblázatot, hogy átláthatóbbá tegyem a házassági körzetet), de ennek ellenére a lokális endogámia a hangsúlyosabb.

2.5. Az anyakönyvek Jegyzete és az Ekléziakövetési jegyzőkönyv

Az anyakönyvek utolsó rovata, a Jegyzet nagyon értékes információkat tartalmaz a település erkölcsi normarendszeréről. Ide a lelkipásztor saját megmondolása szerint írta be azt, amit feljegyzésre méltónak ítélt. Legtöbbször az erkölcsi normák megszegőit jegyezte fel, de beírhatta az anyakönyv típusától függően az elhalá-

lozást (keresztelési anyakönyvben nagyon gyakori, lásd csecsemő-halandóság), megözvegyülést, újránházasságot, elválást; adományozást a násznagyok részéről, de azt is, ha nem adományoztak. A legtöbb esetben az eklézsiakövetés szerepel. „Az eklézsiakövetést (egyházkövetés, palinódia) a protestáns vallások elterjedési területén 1563 óta országszerte alkalmazták, kezdetben a házasságtörőkkel, később szinte minden egyházi és világi bűncselekmény elkövetőivel szemben, fő- vagy mellékbüntetésésként.”³⁵

Milyen esetben kell ekléziát követni? Akkor, ha a házasság előtt a felek együtt, azaz vadházasságban éltek, ha megszojtették a lányt, ha a menyasszony áldott állapotban van, vagy bármilyen más jellegű kihágás történt az egyházi és erkölcsi törvények alól. Bejegyezték viszont azt is, ha valaki nem követett ekléziát, pedig kellett volna. Mire utal mindez? Tény, hogy az idő elteltével meglazult az erkölcsi szabály- és normarendszer, de ez nem jelenti azt, hogy minden törvényt és köteleiséget feloldottak. A nyitottság ellenére van és kell lennie egy határvonalnak, amely az erkölcsösséget lefeddi, egy intézménynek, „felsőbb hatalomnak”, amely befolyásolja és valamennyire körvonalazza életünket. Ma már mindenkinek magánélete a házasság, de a falu közössége a háttérből mégis figyel, mégis megszólja azt, aki vét a szabályok ellen. Megjegyzik, hogy ekléziát kellett volna követnie házasság előtt, de nem így történt, később arról írnak jegyzőkönyvet, aki templomi esküvő előtt nem követett ekléziát. Nem lehet eltitkolni azt, ami a norma ellen szól, hiszen aki vállalja a felelősséget tetteiért és a szankcionálást, jogosan háborodhat fel, ha kivételeket is tesznek vagy ilyenek adódnak.

Egy-egy olyan közösségben, amelyben a hagyomány, a törvény, a norma éveken át meghatározta az életmódot, nincs és nem lehet olyan személy, amely felette áll a törvénynek, amely „megúsztatja” szankcionálás nélkül a normasértést. Ez nem egy utópisztikus társadalom-elképzelés, hanem tény. Az igazság előbb-utóbb kiderül egy ilyen közösségben, ahol az emberek nyitottak a szomszédok iránt, nem zárkóznak el, hiszen egymásra vannak utalva, kölcsönös segítségnyújtás határozza meg cselekvéseiket.

³⁵ Tárkány Szücs 1980. 388.

Ugyanakkor nem felejtendő el a hírszerzés és az ellenőrzés jellegzetes módja, a pletyka sem. Közismert, hogy az ember hajlamos arra, hogy inkább az embertársa erkölcsére vigyázzon, mint a sajátjára, sőt, a másik hibáit jól fel lehet nagyítani, míg a magunkét háttérbe szorítani. Nos, mindenki számára egyforma a törvény (legalább is elméletileg), és ennek megfelelően kell büntetni a normaszegőt. Ezt csakis az arra hivatott személyek végezhetik, csakis hivatalos keretek között, ahogy a törvény előírja. Mindennek megvan a maga ceremóniája, a maga hivatalos kerete. Aki ettől eltér, az is normasértő.

A leggyakoribb ok az eklézsiakövetésre a vadházasság, az együttélés. Ennek olykor nagyon pontos a kimutatása: „1986. november 8. reggeltől 1986. december 11-ig vadházasságban éltek” (december 16-án volt az esküvő!). Pár hónapos vadházasságtól 15 évi vadházasságig is kiterjed az együttélés időszaka. Az, hogy ki hogy viszonyul ehhez a kérdéshez, az mentalitásfüggő. Régebben nagyon elítélték azt, aki házasság előtt összeköltözött a jövőbelijével, ma viszont sokan szorgalmazzák a „próbaházasságot”, hiszen így közelebb kerülhet társához, jobban megismerheti. Sőt, vannak olyanok, akik inkább csak együtt élnek, mintsem házastársak legyenek, nem akarják intézményesíteni az együttélést csak a papír kedvéért.

A következő bejegyzés arra példa, hogy az eklézsiakövetés minden normaszegőnek kötelessége, kivételek nem létezhetnek: „XY és (?) akivel vadházasságban élt, Református Egyházunknál eklézsiát nem követtek, nem áldatták meg házasságukat. XY és szülei nálam nem voltak, tanácsot nem kértek. Ellenben a vőfélyekkel meghívtak az esküvői vacsorára, hogy imádkozzák az esküvői vacsora előtt. A vőfélyeknek is és MF atyánkfíának is, akit vacsora elején leküldtek, hogy menjünk fel imádkozni a vacsorára. Tisztelettel és szeretettel megmondtam: nem tehetem meg azt, hogy felmenjek, mivel nálam XY soha nem volt, eklézsiát nem követtek, házasságukat nem áldatták meg, tehát vadházasságban élők vacsorájánál nem szolgálhatok. Ha ilyent tennék, jogosan jelenthetnének fel azok a párok, akik tisztességesen jelentkeztek eklézsiakövetésre és kijelentették, hogy a lelkészi irodában esküsznek meg a régi református rendtartás szerint. MF idős házasember,

aki tudja a református egyházi rendtartást, azt felelte: »Tiszteletes Úr, ha én tudtam volna azt, hogy eklézsiát nem követtek, és hogy nem esküdtek meg itt nálunk, nem jöttem volna a Tiszteletes Urat hívni. Bocsánatot kérek, hogy lejöttem.« Ezt mondva, eltávozott.”

Egy másik jellegzetes ok a lányszöktetés. Ez nem összetévesztendő a lányrablással! Ilyen esetben megegyeztek abban, hogy megsöktetik a lányt, ami rendszerint úgy zajlott le, hogy a lány összecsomagolt és észrevétlenül elment hazulról. Ha a szülők „véletlenül” nem vették volna észre, hogy a lány tulajdonképpen megsöktött, akkor valamilyen úton-módon értesítették őket a helyzet komolyságáról, amelynek a végkicsengése csak házasság lehetett. A lányszöktetés arra volt megoldás, ha a szülők ellenezték a házasságot, és a fiatalok mindenáron egybe akartak kelni. A hírbehozás kényszermegoldás volt, mert egy-egy ilyen cselekedet után nagyobb szégyen volt nem megengedni az összeházasodást. Végletek is vannak a lányszöktetésben: „XY nőtlen legény magához söktette XZ hajadont, iskolába járó leányt!”, „1984. szeptember 9. óta megsöktette az özvegy asszonyt, együtt éltek”.

A lányszöktetés történhetett tehát akkor, ha a fiatalok a szülői döntés ellen tiltakoztak, de vagyoni okok miatt is előfordulhatott: a szökés szégyene jobban elviselhető volt, mint egy szegényes lakodalomé. „Ily módon az erkölcsöt alárendelték a státusnak, mert a söktetésnél csak a lányra maradt a szégyen, de a család és a rokonság mentesült ettől.”³⁶ A tett egyházilag két következményt von maga után: az eklézsiakövetést és az úrvacsorától való eltiltást. Abban az esetben, ha követnek eklézsiát, akkor a presbitérium és a lelkész a Református Ágendáskönyv szerint megengedi az úrvacsoravételt. Tárkány Szücs Ernő két további okot is felsorol a lányszöktetésre: katonáskodás (katonaság előtt nem nőülhetett meg, és a hírbehozással biztosíthatta, hogy a leány nem megy férjhez máshoz), és rivalitás (azé a lány, aki előbb ellopja).³⁷

Az anyakönyvekben nem jegyezték fel rendszeresen az ilyen eseteket, ez a lelkipásztorra volt bízva. Az 1980-as évek előtt nem találtam ilyen jellegű bejegyzéseket, de ezek meglétéről tanúskodik az eklézsiakövetési jegyzőkönyv, amit 1941-től vezettek. Az el-

³⁶ Tárkány Szücs 1981. 260.

³⁷ Uo. 262.

só jegyzőkönyvek kéziratos formában íródtak, csak a '90-es évek körül jelennek meg a nyomtatott változatok.

A kéziratos forma: „Jegyzőkönyv, mely felvétellett a gyülekezet irodájában év, hónap, nap, nap megnevezése, óra. Jelen vannak ...lelkipásztor, ...gondnok, ...presbiterek, ...eklézsiakövetők. Lelkipásztor a Református Ágendáskönyv szerint végzi a vizsgálatot. XY és XZ kinyilvánítják, hogy bűnüket (vadházasság) megbánták és ígérik, hogy ezután Isten Igéje szerint élnek. Jelenlevők imádkoznak az eklézsiakövetőkért és engedélyezik a szent sákramentumokban való részesedésüket. K.M.F. Dátum, helység, lelkipásztor, presbiterek, eklézsiakövetők aláírása.”

A sok jegyzőkönyv között találtam egy nyilatkozatot is, amelyhez kéziratos papírok is hozzá voltak csatolva: egy esetet tárgyalnak. Létezhetett egy előtörténet, amely következtében megfogalmazták a nyilatkozatot: „Alulírottak kijelentjük, továbbra is fenntartjuk az eddigi rendet: a vadházasságban élők a házassági igazolvány bemutatása után eklézsiát követnek, eklézsiakövetés után azonnal következik az esketési szertartás; az eklézsiakövetés, esketés Református Ágendáskönyv szerint megy végbe. A vadházasságban élők az eklézsiakövetésre és esketésre a lelkészi irodába jönnek polgári ruhában, nem fehér menyasszonyi ruhában, fátyollal és mirtusz koszorúval. Zeneszó, énekszó nélkül jöttek eddig, ezután is így lesz, mivel más falu szokását nem vezetjük be Lapádon. Magyarlapád, 1985. XI. 16. Gondnok, presbiter, lelkipásztor aláírása.”

E nyilatkozat pontosan meghatározza az eklézsiakövetés menetét, mikéntjét, valószínű azért, mert voltak olyanok, akik nem így végezték, vagy másítani akartak a renden. A szankció a cselekedet miatt a ruházatra is kiterjed, megtagadva a házasulandóktól azokat a szimbólumokat, amelyek hozzátartoznak egy menyasszonyhoz és egy vőlegényhez (fehér ruha, fátyol, mirtusz).

A jegyzőkönyv nyomtatott változata sok szempontból hasonlít a kéziratoshoz (pontos datálás, tanúk megnevezése), ennek megfogalmazása, kivitelezése még jobban megadja a hivatalos keretet. „Jegyzőkönyv: mely felvétellett a magyarlapádi egyházközség hivatalában: ...év, ...hónap, ...napján /a nap megnevezése/ ...órákor az Eklézsiakövetés és az azt követő házasságkötés alkalmával. Je-

len vannak az alulírottak. A Református Egyház részéről... Az Eklézsiakövetők: /név és személyi adatok/... Tanúk, illetve násznapok nevei. Az Eklézsiakövetők töredelmesen megvallják, hogy megbánták, hogy a házasságuk megkötése, megáldása előtt: ...év ...hó ...naptól számítva ÁLLAMI és EGYHÁZI esketés nélkül éltek. A Református Ágendáskönyv (Kolozsvár 1950) 184–185. oldala szerinti eklézsiakövetés után az eklézsiakövetők felhatalmazást kapnak arra, hogy ezután az Úrasztalához járulhatnak, mivel az Úr Jézus nevében az EGYHÁZ is megbocsát a töredelmes bűnösnek, és az eklézsiakövetést elfogadja. Házasságkötés megáldása, házassági eskü elmondása, majd KMF. Résztevők aláírásai.”

Az eklézsiakövetési jegyzőkönyvben a legtöbb ok a töredelmes megbánásra a vadházasság, de emellett ott van a lányszöktetés, az áldott állapot, az, hogy templomi esküvő előtt nem követtek eklézsiát, pedig kellett volna, az elválás és az, hogy elhagyta a családját, más faluban új családot alapított, de vissza akar térni előző családjához és az Úrvacsorában kíván részesülni. Évek szerint a következőképpen oszlanak meg:

Vadházasság: 1941 – 1, 1942 – 2, 1943 – 1, 1981 – 1, 1982 – 4, 1983 – 1, 1984 – 1, 1985 – 1, 1986 – 3, 1987 – 2, 1988 – 1, 1989 – 2, 1990 – 5, 1994 – 1, 1995 – 1, 1996 – 3, 1998 – 3, 2001 – 1, 2002 – 1.

Lányszöktetés és vadházasság: 1982 – 1, 1983 – 2, 1984 – 4, 1985 – 1, 1988 – 1, 1992 – 1, 1993 – 1.

Vadházasság és áldott állapot: 1988 – 2, 1993 – 1, 1997 – 1.

Templomi esküvő előtt nem követtek eklézsiát: 1942 – 1, 1986 – 3, 1990 – 2, 1991 – 1.

Elvált: 1995 – 1.

Elhagyta a családját: 1998 – 1.

Észrevehető, hogy az együttélést nem vetették meg régebben sem, napjainkban sem, és érdekes, hogy a '90-es években is folyamodtak lányszöktetéshez, pedig ekkor már rég „divatban volt” az emancipálódás. A kihágásokat mégsem jegyezték föl rendszeresen, ezért nincs ok a számszerű összegzésre. Olyan is előfordult, hogy a jegyzőkönyvet egy bizonyos kihágásról írták (pl. vadházasság), de a hátoldalon ott található a lelkipásztor számíttatása, hogy bizony a lány ekkor és ekkor szült, tehát férjhez menéskor áldott állapotban volt. Bárhol legyen, a normasértőt szankcionálták,

jegyzőkönyvbe vették, „megörökítették”, de azáltal, hogy megvallootta bűnét, a társadalom megbocsátott, és visszahelyezte őt emberi és egyházi jogaiba. Aki ennek ellenáll, azt nagyobb büntetés éri, hiszen a lelkipásztor megtagadhatja a szolgálatot tőle, a presbitérium pedig a sákramentumokat.

Az egyház az a hatalom, amelyet az egyszerű ember égi és földi közvetítőként képzel el, az, amely nem egyszerűen profán dolgokba van beavatva, hanem a szentségbe. Isten, templom, lelkipásztor mind fő helyet foglalnak el életében, és ebben az értelemben nem lehet véteni az egyház törvényei ellen. Ha mégis előfordulna, akkor mindenképpen ki kell eszközölni a bocsánatot, hiszen a szent sákramentumtól való eltiltás olyan következményekkel jár, amely a társadalom periferiájára szorítja a bűn elkövetőjét. És nemcsak. Már maga a tény, hogy szent dolgoktól van eltiltva, olyan megpecsételődést jelent, amit emelt fővel sehogy sem lehet elviselni egy ilyen zárt, hagyományos közösségben. Devianciára bárhol, bármilyen közösségben van példa, ugyanúgy feloldozásra is. Ennek csak egy bizonyítéka az Eklézsiakövetési jegyzőkönyv.

IV. Összegzés

Dolgozatomban a magyarlapádi házassági anyakönyveket vizsgáltam elsősorban, ezek mellett a keresztelési és elhalálozási anyakönyvek adatait is feldolgoztam a természetes szaporulat felvázolása érdekében. A vizsgált időszak 1772–2002, ebből viszont hiányzik az 1858–1873-as periódus.

A házassági anyakönyvek vizsgálatát különböző szempontok alapján végeztem, ezek: az endogám–exogám házasságok (lokális, felekezeti, etnikai), a családi állapot szerinti megoszlás, a hónapok szerinti csoportosítás, a települések vizsgálata a lokális exogámia szempontjából és az anyakönyvek utolsó rovata, a Jegyzet (és az Eklézsiakövetési jegyzőkönyv).

A házasság társadalmilag elismert célja az utódokról való anyagi és tudati gondoskodás, a szexuális élet normális szervezetének a létrehozása, tehát a családalapítás és a családfenntartás. Ennek megfelelően a házasság feltétele a tudati alap (tudati felké-

szültség és alkalmasság), a biológiai alap (szexuális érettség és képesség) és az anyagi alap (vagyon, munkakészség, szakértelem). A házassági anyakönyvek nemcsak a demográfiai adatokat tartalmazzák, hanem információkat a közösség mobilitásáról, ennek okairól és következményeiről, az erkölcsi és normarendszeréről, illetve szankciórendszeréről.

A kutatásom arra keres választ, hogyan maradt meg Magyarlapád magyarnak és reformátusnak a szórványosodó Dél-Erdélyben, hogyan állt ellen az asszimilációnak, elrománosodásnak, elöregedésnek. A kérdés megválaszolására különböző bizonyítékokat gyűjtöttem, amelyeket az összefoglaló táblázatokban is igyekeztem szemléltetni.

Elsősorban a lokális endogámiát hangsúlyoznám, amit hosszú évtizedek példája igazol: a magyarlapádiak inkább a falun belüli házasodás hívei. A korai időszakokban szinte egyáltalán nem házasodtak be más településekről, vagy a házasodási körzet csak a megyén belül alakult ki. Ezt egy kiszélesedési folyamat követi, amikor a határok fellazulnak, és kezdenek beszivárogni távolabbi településekről is a házasselek. A lokális exogámia az utóbbi évtizedben növekedett meg, és ekkor az arányok is lényegesen megváltoztak (exogámia 66,37%, endogámia 33,62%).

A lokális endogámiához szorosan kapcsolódik a felekezeti és etnikai endogámia. A többségében magyar ajkú és református közösség ragaszkodott identitásához és vallásához, ezért főleg a kezdeti időszakokban kizárt minden etnikai keveredést. A reverzálisok arról tanúskodnak, hogy a felekezeti exogám házasságokat is igyekeztek bevonni a református többségbe azért, hogy a szülők ígéretet és fogadalmat tettek a gyerekek reformátussá keresztelésére. Mind a felekezeti, mind az etnikailag exogám házasságok kismértékben vannak jelen, így arányuk nem változtat a közösség felekezeti és etnikai szerkezetén.

A természetes szaporulat vizsgálata érdekes eredményeket mutat. Magyarlapádon is pusztítottak a járványok, nagyon magas volt a csecsemő- és gyermekhalandóság, a forradalom, a két világháború stb. megkövetelte áldozatait, de a közösség mindig regenerálta magát. A negatív külső körülmények nem hagytak mély nyomot a demográfiai szerkezetben, mert mindig gyarapodás, szapro-

dás követte. Az utóbbi évtizedben viszont egy nagyobb arányú fogyás figyelhető meg. Ennek okát abban látom, hogy megcsappant a házasságok száma, nem magas a gyermekvállalás aránya és kialakulóban van egyfajta területi mobilitás (kitelepedés, elvándorlás).

Észrevehető, hogy az utóbbi évtized vizsgálatának eredményei kissé eltérnek a korábbi időszakok eredményeitől (lokális, felekezesi, etnikai keveredés, népességcsökkenés). Ezek alapján még nem vonhatók le semmilyen általános következtetést a jövőre nézve, hiszen túl rövid a vizsgált időszak (1990–2002), csak a változást és esetleges okait állapíthatom meg, de a következményeit még nem tudom felvázolni. Ez talán egy további kutatás feladata.

Szakirodalom

ANDORKA Rudolf

1981 A gyermekszám alakulásának társadalmi tényezői paraszti közösségekben. *Ethnographia* XCII. 1. 94–110.

1988 *A családrekonstrukciós vizsgálat módszerei*. Budapest

ANDORKA Rudolf – BALÁZS-KOVÁCS Ferenc

1984 A háztartás összetétel típusai és változásai (Sárpilis, 1792–1804). *Ethnographia* XCV. 2. 177–241.

BALÁZS Lajos

1994 *Az én első tisztességes napom. Párválasztás és lakodalom Csíkszentdomokoson*. Bukarest

BENKŐ József

1999 *Transsilvania specialis*. Bukarest–Kolozsvár

BENDA Gyula

é. n. *Keszthely – egy monografikus társadalomtörténeti kutatás demográfiai tanulságai*. Kézirat, KJNT adattára 3656–3657

BODROGI Tibor

1962 *Társadalmak születése*. Budapest

CSÁKY Károly

1994 A házasulandók kora, társadalmi állása, családi állapota és vallása. *Ethnographia* CV. 1. 89–99.

1997 A népi erkölcs és a viselkedési szokások emlékei egy Historia Domus lapjain. *Néprajzi Látóhatár* VI. 1–4. 434–442.

1999 Egyházi dokumentumok néprajzi adatai. *Néprajzi Látóhatár* IX. 1–2. 155–171.

DIMÉNY Attila

1997 Endogám és exogám típusú házasságok Oroszfaluban a századfordulón. In: Borbély Éva – Czégényi Dóra (szerk.): *Változó társadalom*. Kolozsvár, 154–162.

F. NAGY Géza

1987 A párválasztás Varsányban. *Népi Kultúra – Népi Társadalom*. Budapest, 399–428.

GYÖRFFY György

1987 *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. II. Budapest

ICZKOVITS Emma

1939 *Az erdélyi Fehér megye a középkorban*. Budapest

KÓS Károly, dr.

1979 Munka, életmód és hagyomány egy rituselem változásai tükrében. In: Uő: *Eszköz, munka, néphagyomány*. Bukarest, 472–486.

KÓSA László – FILEP Antal

1981 *A magyar nép táji-történeti tagolódása*. Budapest

LÁZÁR István

1899 Alsófehér vármegye magyar népe. In: *Alsófehér vármegye néprajza*. I. Nagyenyed

MOLNÁR József

1997 *Várhegy alatt, dombok között Magyarlapád*. Kolozsvár

ÖRSI Julianna

1998 *Emberszötte háló*. Túrkeve

POZSONY Ferenc

1999 *Magyarok, románok és cigányok a háromszéki Zabolán*. Kolozsvár (kézirat)

2002 *Családkutatás erdélyi magyar szórványközösségekben*. Kolozsvár, KJNT adattára 3795

RUDOLF László

1994 Vándorló anyakönyvek. *Néprajzi Látóhatár* 1–2. 249–259.

SUCIU, Coriolan

é. n. *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*. București

TÁRKÁNY SZÜCS Ernő

1980 A jogi népszokások szankció-rendszere. *Ethnographia* XCI. 3–4. 372–392.

19870 *Magyar jogi népszokások*. Budapest

TURZAI Melánia

1994 *A néprajzi anyag felhasználása irodalomórán és szakköri tevékenységen*. Kolozsvár (kézirat)

VARGA E. Árpád

1992 *Népszámlálások a jelenkori Erdély területén*. Budapest

2001 *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája*. IV. Budapest–Csíkszereda

1999 *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája*. 1850–1992. Helység-névtár. Budapest–Csíkszereda

VASAS Samu

1978 Egyre gazdagabban, egyre kevesebben. In: Imreh István (szerk.): *Változó valóság*. Bukarest, 61–72.

VETÉSI László

1978 Mobilitás a bürkösiek párválasztásában. In: Imreh István (szerk.): *Változó valóság*. Bukarest, 73–92.

